

3972

۲۰۰۰

۱

۲۳۲

استرا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.Ketab.ir

عنوان و نام پدیدآورنده: درسنامه فن رثاء / گروه نویسندگان جعفر واضحی آشتیانی ... [و دیگران]:
به سفارش گروه علمی فن رثاء، مرکز آموزشهای تخصصی تبلیغ و تهیه و تنظیم معاونت تبلیغ و امور
فرهنگی حوزه‌های علمیه.
مشخصات نشر: قم: ذکر، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ج.

ISBN: 978 - 600 - 98642 - 6 - 3۱ : ۱۶۰۰۰ ریال ج. ۳۱ - ۶ - 98642 - 600 - 978

وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: گروه نویسندگان جعفر واضحی آشتیانی، محمد میرزامحمدی، سیداحمد ...
حمیدرضا گودرزی، صمد نظری.
یادداشت: کتابنامه.

موضوع: مدیحه و مدیحه‌سرایی اهل بیت (ع)
Laudatory poetry of Ahli-beyt*

موضوع: مرثیه و مرثیه‌سرایی
Elegiac poetry

شناسه افزوده: واضحی آشتیانی، جعفر، ۱۳۴۳ -
شناسه افزوده: حوزه علمیه قم. مرکز آموزشهای تخصصی تبلیغ. گروه علمی فن رثاء
شناسه افزوده: مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه. معاونت تبلیغ و امور فرهنگی
رده بندی کنگره: LB ۲۶۱ / ۸ / د ۴ ۱۳۹۷

رده بندی دیویی: ۲۹۷ / ۷۵۷
شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۰۸۷۶۷

درسنامه

فن رثاء (۱)

گروه علمی فن رثاء

مرکز آموزشهای تخصصی تبلیغ

درسنامه فرهنگ (۱)

تهیه و تنظیم: معاونت تبلیغ و امور فرهنگی - حوزه های علمیه
گروه نویسندگان: جعفر واضحی آشتیانی، مهرداد میرداماد، حمیدرضا گودرزی و صدیقه نوری
به سفارش: مرکز آموزش های تخصصی تبلیغ
ناشر: ذکرئ

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

قیمت: ۱۶۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۸۶۴۲ - ۶ - ۳

مرکز پخش:

قم، جمکران، بلوار انتظار، مرکز مدیریت حوزه های علمیه،

معاونت تبلیغ و امور فرهنگی

تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۲۵۵۸۹۰ (داخلی ۴۵۴)

فهرست مطالب

۱۳	پیشگفتا
۱۵	مقدمه
۱۵	۱. اقامه توحید و احیای امر به عبادت
۱۶	۲. مرثیه خوانی در قرآن
۱۷	۳. بقای دین و زنده ماندن امام
۱۸	۴. تعظیم شعائر الهی
۱۹	۵. تقرب الی الله و تجلی ذکر الله
۱۹	۶. عمل به سنت نبوی ﷺ و سیره معصومین
۱۹	۷. مودت اهل بیت علیهم السلام
۲۰	۸. احیای امر اهل بیت علیهم السلام
۲۱	۹. تربیت جامعه مهدوی علیهم السلام
۲۲	۱۰. تحصیل و ترویج معارف اهل بیت علیهم السلام
۲۳	۱۱. تربیت فرد و اجتماع
۲۴	۱۲. طهارت نفوس
۲۵	۱۳. احیای امر به معروف و نهی از منکر
۲۷	درس اول: کلیات
۲۷	اهداف درس
۲۷	۱. تعریف
۲۷	الف) رثاء و مرثیه در لغت
۲۷	ب) رثاء و مرثیه در اصطلاح
۲۸	ج) فن رثاء
۲۸	۲. اهمیت مرثیه خوانی

۲۸	الف) از دیدگاه قرآن
۳۳	ب) از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام
۳۹	ج) از دیدگاه علما و مراجع
۴۳	پن سبک ۱
۴۳	چکیده
۴۳	سؤالات
۴۵	درس دوم: پیشینه تاریخی رثاء (۱)
۴۵	اهداف درس
۴۵	الف) سوگواری علیهم السلام
۴۵	۱. حضرت علیه السلام
۴۶	۲. حضرت نوح علیه السلام
۴۸	۳. حضرت ابراهیم علیه السلام
۵۰	۴. حضرت موسی علیه السلام
۵۲	۵. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۵۳	تمرین سبک ۲
۵۵	چکیده
۵۵	سؤالات
۵۷	درس سوم: پیشینه تاریخی رثاء (۲)
۵۷	اهداف درس
۵۷	ب) سوگواری معصومین علیهم السلام
۵۷	۱. امام علی علیه السلام
۵۹	۲. حضرت فاطمه علیه السلام
۵۹	۳. امام حسن مجتبی علیه السلام
۶۱	۴. امام حسین علیه السلام
۶۲	۵. امام زین العابدین علیه السلام
۶۳	۶. امام باقر علیه السلام
۶۴	۷. امام صادق علیه السلام
۶۵	۸. امام کاظم علیه السلام
۶۶	۹. امام رضا علیه السلام
۶۷	۱۰. امام زمان علیه السلام

۶۸	۱۱. حضرت زینب (ع)
۶۹	تمرین سبک ۳
۷۰	چکیده
۷۰	سؤالات
۷۳	۱۲. س چهارم: عناصر ستایشگری
۷۳	اهداف درس
۷۳	نقشه اجمالی به عناصر ستایشگری
۷۴	عناصر ستایشگری
۷۴	الف) ارکان
۷۴	۱.۱. ارکان محتوایی
۷۵	۲. ارکان مهارتی
۷۶	ب) اصول
۷۶	۱. اصول محتوایی
۷۹	۲. اصول مهارتی
۸۳	ج) آداب و اخلاق
۸۴	د) آفات و آسیبها
۸۴	تمرین سبک ۴
۸۵	چکیده
۸۵	سؤالات
۸۷	درس پنجم: ارکان محتوایی ستایشگری (۱)
۸۷	اهداف درس
۸۷	تعریف مقتل
۸۷	تقسیم بندی اعتباری مقاتل
۸۷	الف) مقاتل معتبر
۹۱	ب) مقاتل مشهور به ضعیف
۹۱	تمرین سبک ۵
۱۰۲	چکیده
۱۰۳	سؤالات
۱۰۵	درس ششم: ارکان محتوایی ستایشگری (۲)

اهداف درس	۱۰۵
۳. مقاتل معاصر	۱۰۵
۴. تقسیم بندی محتوایی مقاتل	۱۱۰
۸. انواع استفاده از مقتل	۱۱۱
الف) زبان قال	۱۱۱
ب) زبان حال	۱۱۴
ج) نقایح سموع	۱۱۷
تمرین سبک ۶	۱۱۹
چکیده	۱۱۹
سؤالات	۱۲۰

درس هفتم: ارکان مسوایی و یشگری (۳)

اهداف درس	۱۲۱
۳. شعر	۱۲۱
الف) تعریف شعر (نظم)	۱۲۱
ب) اصطلاحات	۱۲۲
ج) آرایه های ادبی و کاربرد آن: تشبیه، استعاره و...	۱۲۳
د) قالبهای شعری	۱۲۷
ه) ویژگیهای شعر منتخب برای مجالس اهل بیت (ع)	۱۳۲
و) انواع شعر	۱۳۳
ز) منابع شعری	۱۳۵
تمرین سبک ۷	۱۳۷
چکیده	۱۳۸
سؤالات	۱۳۸

درس هشتم: ارکان مهارتی ستایشگری (۱)

اهداف درس	۱۳۹
ارکان مهارتی	۱۳۹
رکن مهارتی اول: صوت	۱۳۹
۱. کلیات	۱۳۹
الف) اهمیت صوت	۱۳۹
ب) تعریف صوت و چگونگی ایجاد آن	۱۴۰

ج) اقسام صدا.....	۱۴۰
۲. صداسازی.....	۱۴۱
الف) ثمرات صداسازی:.....	۱۴۱
ب) مراحل صداسازی:.....	۱۴۱
ج) عوامل مؤثر در ارتقاء کیفیت صدا.....	۱۴۲
۱. عوامل مؤثر در زیباسازی صدا.....	۱۴۹
تمرین سبک ۸.....	۱۵۰
چکیده.....	۱۵۰
سؤالات.....	۱۵۱
درس نهم: ۱. کار مهارت تایشگری (۲).....	۱۵۳
اهداف درس.....	۱۵۳
رکن مهارتی دوم: سبک.....	۱۵۳
الف) تعریف.....	۱۵۳
ب) روشهای یادگیری سبک.....	۱۵۴
ج) دستگاهها.....	۱۵۷
د) آوازا.....	۱۶۲
هـ) معرفی چند سبک.....	۱۶۴
تمرین سبک ۹.....	۱۶۶
چکیده.....	۱۶۷
سؤالات.....	۱۶۷
درس دهم: ارکان مهارتی ستایشگری (۳).....	۱۶۹
اهداف درس.....	۱۶۹
رکن مهارتی سوم: فنون اجرا.....	۱۶۹
اجرای مرثیه.....	۱۷۰
الف) آماده سازی متن مرثیه (فیش نویسی).....	۱۷۰
۱. مراحل نوشتن فیش مرثیه.....	۱۷۰
یک) شناسنامه فیش.....	۱۷۰
دو) حلقه اتصال از سخنرانی به مرثیه.....	۱۷۱
سه) مقدمه.....	۱۷۳
چهار) متن مرثیه (ذی المقدمه).....	۱۷۶

۱۸۷	پنج) خاتمه (فرود و پایان)
۱۸۸	نش) ذکر منابع
۱۸۹	۲. نکات فیش نویسی
۱۸۹	۳. ملاکهای بررسی فیش مرثیه
۱۸۹	۴. نه فیش مرثیه
۱۹۲	مراحل اجرای مرثیه (چینش اجزای مرثیه)
۱۹۳	تمرین سبک ۱۰
۱۹۳	چکیده
۱۹۴	سؤالات
۱۹۵	درس یازدهم: ارش مهرتی ستایشگری (۴)
۱۹۵	اهداف درس
۱۹۵	فنون اجرا
۱۹۵	ب) دعاخوانی
۱۹۵	اول: اصول
۱۹۶	دوم: مراحل
۲۰۰	سوم: انواع (ادعیه، زیارات و مناجات)
۲۰۰	تمرین دعاخوانی
۲۰۱	۱. دعای کمیل
۲۰۲	۲. دعای توسل
۲۰۳	۳. دعای ندبه
۲۰۴	۴. دعای عهد
۲۰۴	۵. زیارت عاشورا
۲۰۵	۶. حدیث کساء
۲۰۶	۷. زیارت جامعه کبیره
۲۰۷	تمرین سبک ۱۱
۲۰۷	چکیده
۲۰۸	سؤالات
۲۰۹	درس دوازدهم: آداب و آفات ستایشگری
۲۰۹	اهداف درس
۲۰۹	آداب و اخلاق ستایشگری

فهرست مطالب ۱۱

۲۰۹	۱. تعریف
۲۱۰	۲. اقسام
۲۱۴	آفات و آسیبهای ستایشگری
۲۱۴	۱. تعریف
۲۱۴	۲. اقسام
۲۱۷	مهرین سک ۱۲
۲۱۸	چک
۲۱۸	سزالات
۲۱۹	معرفی اجمعی مقانات
۲۱۹	از قرن اول تا قرن چهاردهم
۲۱۹	قرن اول
۲۱۹	قرن دوم
۲۱۹	قرن سوم
۲۲۱	قرن چهارم
۲۲۲	قرن پنجم
۲۲۳	قرن ششم
۲۲۳	قرن هفتم
۲۲۳	قرن هشتم
۲۲۴	قرن نهم
۲۲۴	قرن دهم
۲۲۴	قرن یازدهم
۲۲۴	قرن دوازدهم
۲۲۴	قرن سیزدهم
۲۲۴	قرن چهاردهم
۲۲۴	معاصر
۲۲۷	فهرست منابع

پیشگفتار

یکی از بازهای امروز جامعه تبلیغی کشور، بهره‌مندی از آموزشهای مورد نیاز در عرصه تبلیغ و مجهز شدن به ابزار و روشهای کاربردی در فضای تبلیغی است؛ یکی از این آموزشها که همواره مورد نیاز مبلغان و روحانیانی بوده، «آموزش فن رثاء» است؛ چراکه تبلیغ دین و ترویج آموزه‌های دینی، با مریه‌خوانی و ذکر فضایل و مناقب ائمه هدی (علیهم‌السلام) عجین شده و بایستی سخنرانان و مبلغان دینی، در فن رثاء تخصص لازم را داشته باشند.

علاوه بر این، توجه برخی از جوانان و علاقمندان به ذکر فضایل و مناقب اهل بیت (علیهم‌السلام) به این موضوع و قرار گرفتن آنان در سلک مداحان و ذاکران، ندادن عصمت و طهارت (علیهم‌السلام)، آسیب‌ها و تنش‌هایی در برخی مواقع ایجاد کرده است. یک مبلغ دینی در مواجهه با این گونه افراد، بایستی تخصص حداقلی در این فن را داشته باشد تا هم بتواند از آسیب‌های احتمالی جلوگیری کند و هم علاقمندان به مرثیه‌خوانی را راهنمایی کند. بنابراین، در این کتاب به موضوع «فن رثاء» می‌پردازیم و اجزای مختلف آن را در معرض استفاده مبلغان گرامی قرار می‌دهیم.

محمدحسن نبوی

معاون تبلیغ و امور فرهنگی حوزه‌های علمیه

مقدمه

حکماً، اقتضای مسند هر کاری هدفی در خور را به دنبال داشته باشد، به ویژه مرثیه خوانی با این سطح کمالات، دلایل معکم و متقن می طلبد. اهدافی که مرثیه خوانی دنبال می کند، گسترده و وسیع است؛ اما بنا به اصل رعایت اختصار، به برخی موارد اشاره می شود:

۱. اقامه توحید و احیای امر ولایت

امامان معصوم، هادیان مردم به سمت خداوند و سیرت پدیدار دیت اند و اراده خداوند متعال بدین تعلق گرفته است که هدایت خود را از طریق ایشان انجام دهد: «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ»؛ «و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما (مردم را) هدایت می کنند و انجام کارهای نیک، و برپاداشتن نماز و ادای زکات را به آنها وحی کردیم و تنها ما را عبادت می کردند.»

ذیل این آیه «ابی حمزه» از امام باقر (ع) نقل کرده است که حضرت فرمود: «يَعْنِي الْأُمَّةَ مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُوْحَى إِلَيْهِم بِالرُّوحِ فِي صُدُورِهِمْ، ثُمَّ ذَكَرَ مَا أَكْرَمَهُمُ اللَّهُ بِهِ حَالاً: فِعْلَ الْخَيْرَاتِ»^۱ قصد می کند امامان از فرزندان فاطمه (ع) را که به وسیله فرشته روح در سینه های آنها نازل می شود. سپس قرآن یادآوری می کند آنچه را خداوند به واسطه آن ائمه را اکرام می کند پس فرمود: انجام دادن خیرات (را به آنها نازل می کند).»

در زیارت جامعه کبیره نیز خطاب به ایشان می خوانیم: «السَّلَامُ عَلَى أئِمَّةِ الْهُدَى وَمَصَابِيحِ

۱. انبیاء/ ۷۳.

۲. البرهان، ج ۳، ص ۸۲۹.

الدَّجَى وَاعْلَامِ التَّقَى؛^۱ سلام بر پیشوایان هدایت‌گر؛ چراغهای فروزان در تاریکیها و نشانه‌های پرهیزکاری.»

از همین روست که امام صادق (ع) می‌فرماید: «نَحْنُ وَلَاةُ أَمْرِ اللَّهِ وَخَزَنَةُ عِلْمِ اللَّهِ وَعَبِيَّةُ وَحْيِ اللَّهِ وَ أَهْلُ دِينِ اللَّهِ وَ عَلَيْنَا نَزَلَ كِتَابُ اللَّهِ وَ بِنَا عَبْدُ اللَّهِ وَ لَوْلَا مَا عَرَفَ اللَّهُ وَ نَحْنُ وَرَثَةُ نَبِيِّ اللَّهِ وَ عِثْرَتُهُ؛^۲ ما سرپرستان و متولیان امر خداوند و گنجینه علم خدا و ظرف وحی خدا و اهل دین خدا و کتاب خداوند نازل شده و به وسیله ما خداوند عبادت شده و اگر ما نبودیم خداوند شناخته نمی‌شد و ما وارث و خاندان پیامبر خدائیم.» و نیز می‌فرماید: «وَنَحْنُ الْعَامِلُونَ بِأَمْرِ اللَّهِ وَ عِدَاؤُهُ إِلَى سَبِيلِهِ بِنَا عَرَفَ اللَّهُ وَ بِنَا عَبْدُ اللَّهِ نَحْنُ الْأَدِلَّةُ عَلَى اللَّهِ وَ لَوْلَا مَا عَبْدَ اللَّهُ؛^۳ و ما عمل کنندگان به دستورات خدائیم و ما دعوت کنندگان به راه خدائیم. به وسیله ما خدا شناخته شده و به وسیله ما خداوند پرستش شده، ما راهنمایان بر خداوندیم و اگر ما نبودیم خدا پرستش نمی‌شد.»

پس راه اقامه توحید، طریق اهل بیت (ع) و بیان احادیث و معارف عترت، راه هدایت برای مردم باز می‌شود و مداحان و ستایشگران اهل بیت (ع) با بیان معارف امامان معصوم و نزدیک کردن دل‌های مردم به ایشان، در واقع حلقه وصل مردم با پرچم‌های هدایت‌اند.

۲. مرثیه‌خوانی در قرآن

خداوند متعال در قرآن از انتقال معارف در بستر عاطفه استفاده کرده است. به عنوان نمونه به روایت قرآن مجید، پیش از رسالت حضرت ختمی مرتبت (ص) عده‌ای از منافقان و گروندگان به آیین مسیح در زمان پادشاهی ذونواس، آخرین پادشاه از طائفه «حمیر»، تنها به جرم حقارتی، گروه گروه به گودال‌های آکنده از آتش افکنده شدند. قرآن مجید، داستان این جنایت تاریک را در سوره مبارکه «بروج» آورده است.^۴

۱. من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۱۰.

۲. بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۶۱.

۳. توحید صدوق، ص ۱۵۲.

۴. بروج/ ۴-۸.

همچنین، در بیان ماجرای حضرت یعقوب علیه السلام و فراق فرزندش یوسف علیه السلام، در سورة مبارکه یوسف آیاتی به مرثیه سرایی خداوند متعال در قرآن کریم اشاره دارد.^۱

خداوند متعال در این آیات با لحن و بیان خاصی، کشته شدن شهدای مؤمن اخذود و نیز آه و اشک حضرت یعقوب علیه السلام در فراق فرزندش را بیان کرده است. بنابراین، می توان ادعا کرد که مرثیه سرایی و ستایشگری اهل بیت علیهم السلام تأسی به سنت الهی در قرآن کریم است.

۱. بقای دین و زنده ماندن اسلام

اهل بیت علیهم السلام رکن اساسی دین هستند که عدم شناخت و یا جدایی از آنها به منزله نداشتن اسلام و دوری از آداب اسلام است. عامه و خاصه به طرق مختلف نقل کرده اند که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرمایند: «مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً»^۲ هر کس بمیرد، در حالی که امام زمانش را نداند، به مرگ جاهلیت مرده است.»

این حدیث دو طرف دارد؛ یک طرف آن اهمیت معرفت نسبت به امام است و طرف دیگر، جایگاه امام هر زمان در حفظ و بقای دین و روح عبودیت است. نداشتن امام یا عدم شناخت او به منزله بازگشت به جاهلیت و دوری از اسلام است، حقیقت دین با وجود امام زمان تحقق می یابد.

امام رضا علیه السلام می فرماید: «إِنَّ الْإِمَامَةَ زَمَامُ الدِّينِ وَنِظَامُ الْمُسْلِمِينَ وَصَلَاحُ الدُّنْيَا وَعِزُّ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ الْإِمَامَةَ أَسُّ الْإِسْلَامِ النَّامِي وَفَرْعُهُ السَّامِي بِالْإِمَامِ نَقَامُ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصِّيَامِ وَالْحَجِّ وَالْجِهَادِ وَتَوْفِيرُ الْفَقِيرِ وَالصَّدَقَاتِ وَإِمْضَاءُ الْحُدُودِ وَالْأَحْكَامِ وَمَنْعُ الثُّغُرِ وَالْأَطْرَافِ الْإِمَامُ يُحِلُّ حَلَالَ اللَّهِ وَيَحْرُمُ حَرَامَ اللَّهِ وَيُقِيمُ حُدُودَ اللَّهِ وَيَذُبُّ عَنِ دِينِ اللَّهِ وَيَأْخُذُ بِسَبِيلِ رَبِّهِ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَالْحُجَّةِ الْبَالِغَةِ»^۳ امامت زمام دین و نظام مسلمانان، مصلحت و خیر دنیا و مایه عزت مؤمنان است. اصل رشد کننده اسلام و فرع بلند رتبه آن است. نماز، زکات، روزه، حج، جهاد، فراوانی غنایم، صدقه ها، روان شدن حدود و احکام و

۱. یوسف/ ۸۵.

۲. الاقبال بالاعمال الحسنة، ج ۲، ص ۲۵۲؛ تمام الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۴۱۰.

۳. کافی، ج ۱، ص ۲۰۰.

پاسداری از مرزها و اطراف، به امام صورت اتمام پیدا می‌کند. امام حلال خدا را حلال و حرام خدا را حرام می‌کند، و حدود الهی را برپا می‌سازد و از دین خدا دفاع می‌کند، و با حکمت و پند نیکو و برهان رسا مردم را به راه پروردگار می‌خواند.»

بنابراین، اهل بیت علیهم‌السلام عامل اصلی بقا و حفظ دین و حدود شریعت هستند و شناخت و انس با ایشان، به معنای رعایت حدود است و دوری از ایشان، دوری از حقیقت دین و مرزهای حکومت الهی است. بنابراین، ستایش و ستایشگری در همین راستا می‌تواند مردم را با حافظان و ناظران دین و حدود الهی آشنا سازد.

۴. تعظیم شعائر الهی

خداوند متعال در قرآن کریم فرموده است: «وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ»؛ «و هر کس شعائر الهی را بزرگ دارد، این کار نشانه تقوای دلهاست.»^۱ «شعائر» جمع «شعیره» به معنی علامت و نشانه است. بنابراین «شعائر الله»؛ یعنی نشانه‌های پروردگار. به سخن دیگر، منظور از شعائر الله، هر آن چیزی است که انسان را به یاد خدا انداخته و دل را متوجه او گرداند.

مراسم حج یکی از این موارد است که قرآن کریم از آن تجزیه‌ای با نام شعائر الهی یاد می‌کند. همان گونه که «صفا و مروه» نیز از شعائر الهی محسوب می‌شود: «إِنَّ الصَّفَا وَالْمُرَّةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ».^۲ بنابراین، تمام آنچه در برنامه‌های دینی وارد شده، انسان را به یاد خدا و عظمت آیین او می‌اندازد، شعائر الهی بوده، بزرگداشت آن نشانه تقوای دلهاست.^۳

از آنجا که مجالس اهل بیت علیهم‌السلام مجالس ذکر و یاد خدا، تزکیه، تعلیم معارف قرآن و عترت، رحمت و مغفرت الهی، از مصادیق بارز شعائر به شمار می‌روند. از این رو، ستایشگری اهل بیت علیهم‌السلام که رکن اصلی این مجالس است، تعظیم شعائر الهی خواهد بود.

۱. حج/۳۲.

۲. بقره/۱۵۸.

۳. تفسیر نمونه، ذیل آیه شریفه ۱۵۸، سوره بقره.

۵. تقرب الی الله و تجلی ذکر الله

ذکر اهل بیت علیهم السلام، ذکر خداست. با برپایی مجالس ذکر اهل بیت علیهم السلام ذکر خداوند تحقق می یابد. چنانچه ابی حمزه ثمالی علیه السلام می گوید: «سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ شِيعَتُنَا الرُّحَمَاءُ سَنَّهُمُ الَّذِينَ إِذَا خَلَوْا ذَكَرُوا اللَّهَ إِنَّ ذِكْرَنَا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ إِنَّا إِذَا ذُكِّرْنَا ذُكِرَ اللَّهُ وَإِذَا ذُكِرَ عَدُوُّنَا ذُكِرَ الشَّيْطَانُ؛^۱ شیعیان ما با یکدیگر مهربانند و چون تنها باشند، خدا را یاد کنند. همانا یاد ما یاد خداست؛ هرگاه ما یاد شویم، خدا یاد شده و چون دشمن ما یاد شود، شیطان یاد گشته.»

۶. عمل به سنن نبوی صلی الله علیه و آله و سیره معصومین علیهم السلام

مرثیه سرایی و گریستن امام علیه السلام بر مصائب فرزندان، به ویژه سیدالشهدا علیه السلام در روایات بسیاری آمده است. صورت مبسوط در درسهای سه و چهار همین کتاب به آن پرداخته می شود.

۷. مودت اهل بیت علیهم السلام

خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید: «قُلْ سَأَلْتُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى»؛ «بگو: من هیچ پاداشی از شما بر رسالتم درخواست نمی کنم، جز مودت نزدیکان [و اهل بیت].» طبق روایات فراوانی که از محدثان و مفسران خاصه و عامه علیهم السلام مورد این آیه نقل شده است، ذوی القربای رسول خدا صلی الله علیه و آله اهل بیت او؛ یعنی ائمه معصومین علیهم السلام هستند. در «مستدرک الصحیحین» از امام سجاده علیه السلام نقل شده که وقتی امیر مؤمنان علی علیه السلام به شهادت رسیدند، امام حسن علیه السلام در میان مردم خطبه خواند که بخشی از آن این چنین بود:

«وَأَنَا مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ الَّذِينَ افْتَرَضَ اللَّهُ مَوَدَّتَهُمْ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فَقَالَ لِنَبِيِّهِ: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى وَمَنْ يَفْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدَ لَهُ فِيهَا حُسْنًا» فَافْتَرَفَ الْحَسَنُ مَوَدَّتَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ؛^۲ من از خاندانی هستم که خداوند مودت آنها را بر هر مسلمانی واجب کرده و به

۱. کافی، ج ۲، ص ۱۸۶.

۲. مستدرک الصحیحین، ج ۳، ص ۱۷۲؛ محب الدین طبری همین حدیث را در الذخائر، ص ۱۳۷ آورده، ابن حجر نیز در صواعق محرقة، ص ۱۰۱ آن را نقل کرده است.

پیامبرش فرموده است: بگو: من هیچ پاداشی از شما بر رسالتم درخواست نمی‌کنم، جز مودت نزدیکان [و اهل بیت]... منظور خداوند از اکتساب حسنه، مودت ما اهل بیت است.»
امام صادق علیه السلام نیز به «مدرک بن زهیر» فرمود: «... رَحِمَ اللَّهُ أَمْرًا اجْتَرَّ مَوَدَّةَ النَّاسِ إِلَيْنَا؛ رحمت کند خداوند شخصی را که مودت و دوستی مردم را به سمت ما می‌کشاند.»
ستایشگری اهل بیت علیهم السلام نه تنها ابراز دوستی و مودت اهل بیت علیهم السلام است؛ بلکه شامل فرمایش امام صادق علیه السلام می‌شود؛ چراکه عطرافشانی این مودت میان مردم و کشاندن دلهای آنها به سمت اهل بیت علیهم السلام خواهد بود.

۸. احیای امر اهل بیت علیهم السلام

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْيَا أَمْرَنَا؛^۱ رحمت خداوند بر بنده‌ای که امر ما را احیا و زنده کند.» احیای امر اهل بیت علیهم السلام عبارت است از زنده نگهداشتن تمام آنچه که در مسیر ترویج فرهنگ قرآن و عترت قرار داد.

امامان معصوم علیهم السلام نیز در روایات متعددی به دقیق امر را بیان کرده‌اند که رجوع به سخنان و سیره ایشان، از جمله آنهاست. مهم، چگونگی احیای این امر است؛ اینکه چگونه می‌توان امر آن بزرگواران را زنده کرد؟ سؤالی است که راوی با عبارت: «فَكَيْفَ يَحْيِي أَمْرَكُمْ» از امام رضا علیه السلام پرسید و حضرت در پاسخ فرمودند: «يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ؛^۲ (کسی که می‌خواهد فرهنگ ما را احیا کند) علوم ما را فراگیرد و آن را به مردم تعلیم دهد.»

بدیهی است که مجالس اهل بیت علیهم السلام از مصادیق مجالسی است که در آن عرف، علوم و فرهنگ اهل بیت علیهم السلام برای مردم بیان می‌شود و امر ایشان احیا می‌گردد.

امام صادق علیه السلام از «فضیل» پرسیدند: وقتی دور هم جمع می‌شوید، سخنان ما را برای یکدیگر نقل می‌کنید؟ او پاسخ داد: آری. امام به او فرمودند: «تِلْكَ الْمَجَالِسُ أُحْيِيهَا فَأَحْيُوا أَمْرَنَا؛^۳ ما آن

۱. بشارة المصطفی، ص ۱۵؛ بحار الانوار، ج ۲، ص ۷۸.

۲. کافی، ج ۲، ص ۷۶.

۳. عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۳۰۷.

۴. مصادقة الاخوان، ص ۳۲؛ قرب الاسناد، ص ۳۶.

مجالس را بسیار دوست داریم، پس [با آن مجالس] امر (و فرهنگ) ما را زنده کنید!»
حضرت در ادامه فرمودند: «فَرَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَنَا يَا فَضِيلُ مَنْ ذَكَرَنَا أَوْ ذُكِرْنَا عِنْدَهُ فَخَرَجَ مِنْ عَيْنِهِ مِثْلُ جَنَاحِ الذُّبَابِ غَفَرَ اللَّهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ كَانَتْ أَكْثَرُ مِنْ زَيْدِ الْبَحْرِ؛^۱ کسی که از ما یاد برد یا نزد وی از ما یاد شود و از چشمانش به اندازه پر مگسی اشک بیرون آید، خداوند گناهان او را، اگر چه بیش تر از کف دریاها باشد، می آمرزد.»

پس نه تنها برایی مجالس اهل بیت علیهم السلام نمونه‌ای از احیای امر ایشان است؛ بلکه سخنوری و ستایشگری اهل بیت علیهم السلام که در آن طرح معارف ایشان می‌شود، نمونه بارز دیگری از به شمار می‌رود.

۹. تربیت جاسعه و روی علیه السلام

رسیدن به جامعه علیه السلام و ورود به خیمه منتظران حضرت، با درک بلای معصومین علیهم السلام و همراهی در آن ممکن است همان گوه که در دعای ندبه، منتظران حضرت مسیر خود تا خیمه امام علیه السلام را با درک بلا و اشک بر مساندن اهل بیت علیهم السلام می‌کنند: «فَعَلَى الْأَطَائِبِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيِّ صَلَّيَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا وَ آلِهِمَا، فَأَتُكُ الْتَاكُنَ، يَأْتُمُ فَلْيَتَذَبِ النَّادِبُونَ، وَ لِمِثْلِهِمْ فَلْيَتَذَرِفِ الدَّمُوعُ، وَ لِيُصْرَخِ الصَّارِحُونَ، وَ يَصْجَحِ الْعَاجُونَ؛^۲ پس با پاکان از خاندان محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام، گریه کنندگان باید گریه کنند و بر آنها ندبه کنندگان باید ندبه نمایند. و برای مانند آنان باید اشکها جاری شود و باید فریاد کنندگان فریاد بزنند و شیون کنندگان شیون کنند و خروشدگان بخروشند.»

این پیوند در نهضت امام حسین علیه السلام به وضوح هرچه تمام قابل درک است، چنانچه در اعمال روز سوم شعبان، دعایی نقل شده است که خداوند را در آن به حق سیدالشهدا علیه السلام قلم می‌دهیم. از جمله اوصافی که در ابتدای دعا درباره ایشان آمده، چنین است: «أَنَّ الْأَيِّمَةَ مِنْ تَسْلِيهِ وَ النِّفَاءَ فِي تُرْبَتِهِ وَ الْقُورَ مَعَهُ فِي أَوْبَتِهِ وَ الْأَوْصِيَاءَ مِنْ عِثْرَتِهِ بَعْدَ قَائِمِهِمْ وَ غَيْبَتِهِ حَتَّى يَذَرِكُوا الدُّنَا وَ يَثَارُوا الثَّارَ وَ يُزُصُوا الْجَبَّارَ؛^۳ ایتمه علیه السلام از نسل اویند و تربت او شفاست و سعادت با اوست. در

۱. همان.

۲. المزار الكبير، ص ۵۷۸.

۳. مصباح المتهجد، ج ۲، ص ۸۲۶.

هنگام رجعتش پس از غیبت قائم، تا اینکه تقاصها را بخواهند و خونها را طلب کنند و خدا را راضی نمایند.»

پس ستایشگری می‌تواند به بروز جامعه‌ای در راستای تشکیل جامعه مهدوی، برای تربیت منتظران امام زمان (عج) بی‌انجامد.

۱۰. تحصیل و ترویج معارف اهل بیت (ع)

تحصیل و ترویج معارف اهل بیت (ع) از راه‌های گوناگون امکان‌پذیر است؛ مجالس مدح و مرثیه و بیان فضایل ایشان که سبب تنویر نفوس، پاکی و طهارت باطن می‌شود، بستری مناسب برای حصول معارف دین اعتقادی، اخلاقی و فقهی را پدیدار می‌نماید.

امام سجاد (ع) در کوفه، پس از شهادت پدرش (ع) خطاب به مردم کوفی فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي وَ مَنْ لَمْ يَعْرِسِي فَأَنَا عَلِيٌّ بَنُ الْحُسَيْنِ - الْمَذْبُوحِ بِشَطِّ الْفِرَاتِ مِنْ غَيْرِ دَخْلٍ وَلَا تَرَاتٍ أَنَا ابْنُ مَنْ انْتَهَكَ حَرِيمَهُ سَبَّ سَيِّدٍ رَأَيْتُ انْتَهَبَ مَالَهُ وَ سَبَّيْ عِيَالَهُ أَنَا ابْنُ مَنْ قُتِلَ صَبْرًا فَكَفَى بِذَلِكَ فَخْرًا؛^۱ ای مردم! آن کسی که مرا شناخت، شناخته و آن کس که مرا شناخت، خود را به او معرفی می‌کنم؛ من علی، پسر حسین، فرزند علی بن ابی طالب (ع) هستم. من پسر کسی هستم که در کنار فرات، بدون آنکه خبری را از او بکار باشند و خواستار قصاص شوند، او را سر بریدند. من پسر آن کسی هستم که حریم حرمت او را شکستند و مال او را به یغما بردند و اهل بیت او را به اسیری گرفتند. من پسر آن کسی هستم که او را بدون دفاع کشتند و این افتخار (شهادت) ما را بس.»

یعنی حضرت نیز از بستر مرثیه سرایی برای شهید مظلوم کربلا (ع) برای معرفی اهل بیت (ع) و سپس بیان حقایق و معارف بهره بردند.

در زیارت شریف جامعه کبیره نیز می‌خوانیم: «وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَقْتَصُّ آثَارَكُمْ وَيَسْأَلُكَ سَبِيلَكُمْ وَيَهْتَدِي بِهَذَاكُمْ؛^۲ و مرا قرار دهد از کسانی که در پی آثار شما رفتند و سالک طریق شما بودند و

۱. احتجاج، ج ۲، ص ۳۰۵.

۲. من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۱۵.

به رهبری شما هدایت یافتند» پس می‌توان از راه شناخت آثار اهل بیت علیهم‌السلام قطعاً به هدایت ایشان و هدایت الهی رسید.

۱۱ تربیت فرد و اجتماع

تربیت به معنای رشد و نمو، پرورش دادن، آموختن و مانند آن به کار می‌رود^۱ و در اصطلاح، همان رشد طبیعی و تدریجی و هماهنگ تمام نیروها و استعدادهاى آدمی است. تربیت، ارائه نوعی زندگی است که با ساختن شخصیت انسان مطابق و مبتنی بر ارزش‌های معنوی باشد. استاد شهید مطهری رحمه‌الله تربیت را این گونه تعریف می‌کند: «تربیت عبارت است از به فعلیت در آوردن استعدادهای درونی که در شیء موجود می‌باشد».^۲

تربیت فردی و اجتماع انسانها در دین مبین اسلام، از اهمیت بالایی برخوردار است. از راه‌های تحقق تربیت، داشتن «سورس» است که دین مبین اسلام به این نیاز انسانها توجه داشته، الگوهایی مناسب و کامل جهت تربیت اقوامی مؤمنان راى تربیت فردی و اجتماعی ایشان قرار داده است.

امام هادی علیه‌السلام در مرحله اول، قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام به عنوان بالاترین الگوی تربیتی معرفی می‌کنند و می‌فرمایند: «... فَأَوَّلَ خَيْرٍ يَعْرِفُ تَحْقِيقَهُ مِنَ الْكِتَابِ وَ تَعْدِيقَهُ وَ التَّمَسُّسَ شَهَادَتَهُ عَلَيْهِ خَيْرٌ وَ زَدَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَ وَجَدَ بِمُوافَقَةِ الْكِتَابِ وَ تَصَدِيقِهِ بِحَيْثُ لَمْ يَلْقَ الْإِسْلَامَ أَقَاوِيلَهُمْ حَيْثُ قَالَ ﷺ إِنِّي مُخَلِّفٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ كِتَابَ اللَّهِ وَ عِترَتِي أَهْلَ بَيْتِي لَنْ يَفْضُلَ مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا وَ أَنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْحَوْضِ؛ فَلَمَّا وَجَدْنَا شَوَاهِدَ هَذَا الْحَدِيثِ فِي كِتَابِ اللَّهِ نَصّاً مِثْلَ قَوْلِهِ جَلَّ وَ عَزَّ: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ رَاكِعُونَ وَ مَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ»؛^۳ نخستین خبری که حقانیت و صدق آن از قرآن به دست می‌آید و می‌توان کتاب خدا را بر آن گواه گرفت، این است که از پیامبر ﷺ نقل شده و آن حدیث موافق قرآن و مورد تصدیق قرآن کریم است، به طوری

۱. لغتنامه دهخدا، ج ۱۳، ص ۵۵۰.

۲. تعلیم و تربیت در اسلام، ج ۶۵، ص ۶۷.

۳. بحار الانوار، ج ۵۰، ص ۲۰.

که اختلاف نظر در آن نیست؛ چراکه فرمود: من در میان شما دو چیز گرانبها می‌گذارم؛ کتاب خدا و عترتم؛ یعنی اهل بیتم را که هرگاه به آن تمسک جوید، گمراه نمی‌شوید و این دو هیچ‌گاه از هم جدا نشوند تا کنار حوض کوثر بر من وارد شوند؛ چراکه شواهد صدق این حدیث را در تصحیح قرآن می‌یابیم که می‌فرماید: ولی و صاحب اختیار شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آوردند؛ همان کسانی که نماز را به پا می‌دارند و زکات را در حال رکوع می‌پردازند و هر که خدا را پیسب و پیغمبر او را پیغمبر می‌داند و به او ایمان آوردند (اهل بیت علیهم السلام) را ولی خود بگیرد، پیروز است؛ زیرا حزب خدا بر وز و سعادت‌مند است.»

بنابراین، معرفت اهل بیت علیهم السلام به عنوان الگو و اسوه برای تمام اقشار جامعه تربیت فردی و اجتماعی را در تمامی زمینه‌های حلالی، عبادی، اجتماعی و مانند آن به همراه دارد. این مهم از طریق نشر معارف ایشان و ستایشگری اهل بیت علیهم السلام تحقق می‌یابد.

۱۲. طهارت نفوس

از جمله اهداف ستایشگری و مرثیه سرایی، طهارت و پاکی نفوس است. ستایشگر علاوه بر اینکه موجبات غفران شرکت کنندگان در مجالس را بر اثر هجوم قلبی شنوندگان بر مصائب اهل بیت علیهم السلام و گریستن بر غربت ایشان فراهم می‌نماید، خود نیز مشمول رحمت خداوند شده، گناهانش آمرزیده می‌شود.

در کتاب «رجال کشی» از «زید شحام» نقل شده که گفته است: ما و گروهی از مردم کوفه در حضور امام صادق علیه السلام نشستیم که «جعفر بن عفان» به حضور ایشان مشرف شد. امام وی را نزدیک خود جای داد و به او فرمود: ای جعفر! گفت: لبیک! خدا مرا فدای تو کند. فرمود: به من چه؟ من به تو رسیدم که تو خیلی خوب درباره امام حسین علیه السلام شعر می‌گویی! عرض کرد: آری، فدایت کنم. فرمود: پس شعر بخوان! وقتی وی شعر خواند، امام صادق علیه السلام به قدری گریه کرد که اشک‌های آن حضرت بر گونه‌ها و محاسن مبارکش فرو ریخت و افرادی که حضور داشتند نیز گریان شدند.

سپس حضرت فرمودند: يَا جَعْفَرُ وَاللَّهِ لَقَدْ شَهِدْتُ مَلَائِكَةَ اللَّهِ الْمُقَرَّبُونَ هَاهُنَا يَسْمَعُونَ قَوْلَكَ فِي الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ لَقَدْ بَكَوْا كَمَا بَكَيْنَا وَ أَكْثَرُ وَ لَقَدْ أَوْجَبَ اللَّهُ تَعَالَى لَكَ يَا جَعْفَرُ فِي سَاعَتِهِ الْجَنَّةَ بِأَسْرِهَا وَ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ فَقَالَ: يَا جَعْفَرُ أَلَا أَرَيْدُكَ قَالَ: نَعَمْ يَا سَيِّدِي، قَالَ: مَا مِنْ أَحَدٍ قَالَ فِي

الْحُسَيْنِ شِعْرًا فَبَكَى وَ أَبْكَى بِهِ إِلَّا أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّةَ وَ غَفَرَ لَهُ؛^۱ ای جعفر! به خدا قسم ملائکه مقرب خدا شعر تو را که در اینجا برای امام حسین علیه السلام گفתי، شنیدند و بیش تر از ما گریه کردند. ای جعفر! خدا همین لحظه بهشت را بر تو واجب نمود و تو را آمرزد.

آنگاه فرمود: ای جعفر! آیا زیاده تر از این برای تو بگویم؟ عرض کرد: آری، ای مولای من! فرمود: اعدی نیست که درباره مصیبت امام حسین علیه السلام شعر بگوید و بخواند و گریه کند و دیگران را آریانند، مگر اینکه خدا بهشت را بر او واجب می کند و او را می آمرزد.

۱۳. احیای امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر، به عنوان دو فریضه بزرگ الهی، از جمله اهداف نهضت پرشور حسینی در احیای احکام قرآن و سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله بوده، همان گونه که امام حسین علیه السلام در وصیت به برادرش محمد حنفیه نوشت: «أَنْتَ لَمْ أَخْرُجْ أَشِرًا وَلَا بَطَرًا وَلَا مُفْسِدًا وَلَا ظَالِمًا وَإِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدِيدَةٍ أُرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ؛^۲ من از روی سبک سری و گردنکشی، و نیز برای ایجاد امر به معروف و نهی از منکر دست به این قیام نزدم؛ بلکه برای اصلاح اوضاع امت جدم قیام کردم و می خواهم امر به معروف و نهی از منکر کنم.»

چنان که در مناجاتهای خویش با خداوند این گونه زمزمه می کرد: «اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْكَرُ الْمُنْكَرَ؛^۳ خدایا! من امر به معروف و نهی از منکر را دوست دارم.»

بدون تردید رساندن پیام جاوید حضرت سیدالشهدا علیه السلام و آگاهی بخشی از مثل و انگیزه های نهضت حسینی علیه السلام که از جمله آنها امر به معروف و نهی از منکر و ایستادگی در برابر ظلم و بیدادگری است، حقیقت معارف الهی و فروع دین را زنده نگه می دارد.

گروه علمی فن رثاء

مرکز آموزش های تخصصی تبلیغ

۱. رجال کشی، ص ۲۸۹؛ بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۳.

۲. بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۳۲۹.

۳. مقتل الحسين خوارزمی، ج ۱، ص ۱۸۶.